

РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

DEVELOPMENT OF MEDIATION AS AN ALTERNATIVE METHOD OF DISPUTE RESOLUTION IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Нурищенко Р.С., аспірант кафедри історії держави та права
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена історичному розвитку медіації як альтернативного способу вирішення спорів в Україні та зарубіжних країнах. Проаналізовано тенденції розвитку цього інституту в США, Сінгапурі та країнах ЄС та виділено зарубіжний досвід, який варто було б запозичити Україні. Ці країни приділяють увагу освіті медіаторів, розвитку організацій медіаторів, правовій процедурі (Польща, Франція, Німеччина), зокрема можливості проведення медіації у режимі онлайн (Сінгапур). У США вирішення спорів шляхом медіації є домінуючою тенденцією, а суди функціонують здебільшого для складних випадків. Досвід зарубіжних країн демонструє також широкі можливості вирішення спорів шляхом медіації як у галузях публічного права, так і у галузях приватного права.

В Україні ще за часів Київської Русі та козацтва почав розвиватися прообраз медіації (різного роду примирні процедури). А за часів незалежності України медіація як інститут формувалася ще у 90-ті роки. Варто відзначити також залученість грантових організацій до законодавчих ініціатив. Але більшість населення, на жаль, не звертається до цього варіанту вирішення спорів.

В нашій державі актуальними є проблеми складності доступу до правосуддя через повномасштабне вторгнення, перевантаженості судів і відсутності правового регулювання, яке йде в ногу з часом. Популяризація медіації в нашій державі могла би вирішити частину із вищезазначених проблем. Адже розгляд спору медіатором заощадив би учасникам час і гроші. Сторони спору самостійно можуть вирішувати, чи варто брати їм до уваги думку медіатора. Також важливими ознаками цього інституту є конфіденційність і структурованість.

Запровадження інституту онлайн-медіації у законодавстві України було б корисним для тих учасників правовідносин, які на постійній основі перебувають за кордоном. Тож варто внести відповідні зміни до нормативно-правових актів. Онлайн-медіація була би корисною при розгляді сімейних справ і справ щодо військової служби та мобілізації.

Ключові слова: медіація, альтернативні способи вирішення спорів, примирення, медіатор, судовий розгляд.

The article is devoted to the historical development of mediation as an alternative dispute resolution method in Ukraine and foreign countries. The author analyzes the trends in the development of this institution in the United States, Singapore and the EU countries and highlights the foreign experience that Ukraine could adopt. These countries pay attention to the education of mediators, development of mediation organizations, and the legal procedure (such as Poland, France, and Germany), in particular, the possibility of online mediation (such as Singapore). In the United States, mediation is the dominant trend in dispute resolution, and courts are used mainly for complex cases. The experience of foreign countries also demonstrates the wide range of opportunities for resolving disputes through mediation in both public and private law.

In Ukraine, the prototype of mediation (various kinds of conciliation procedures) began to develop as early as the times of the Kyiv Rus and the Cossacks. And since Ukraine's independence, mediation as an institution has been formed since the 1990s. It is also worth noting the involvement of grant organizations in legislative initiatives. Unfortunately, the majority of the population does not turn to this dispute resolution option.

In our country, the problems of difficulty in accessing justice due to the full-scale invasion, overloaded courts and the lack of legal regulation that keeps pace with the times are relevant. Promoting mediation in our country could solve some of the above problems. After all, a mediated dispute would save the parties time and money. The parties of the dispute can decide for themselves whether they should take into account the mediator's opinion. Confidentiality and structure are also important features of this institution.

The introduction of online mediation in Ukrainian legislation would be useful for those parties to legal relations who are permanently residing abroad. Therefore, it is necessary to make appropriate changes to the regulations. Online mediation would be useful in family cases and cases related to military service and mobilization.

Key words: mediation, alternative methods of dispute resolution, reconciliation, mediator, court proceedings.

Альтернативні способи вирішення спорів набувають все більшої актуальності в нашій державі у зв'язку з можливими труднощами у доступі до суду через бойові дії, прагненням учасників правовідносин заощадити час і кошти, довгим розглядом судових справ і багатьох інших факторів.

В Україні альтернативні способи вирішення спорів ще не набули такої популярності, як за кордоном. Це зумовлено багатьма чинниками, зокрема певними історичними процесами та нюансами побудови правової і судової системи загалом. Найпоширенішим законодавчо закріпленим способом вирішення конфліктів є медіація. Ми проаналізуємо досвід нашої держави та зарубіжних країн щодо впровадження медіації, щоб зрозуміти, чому ж так відбувається. Також аналіз зарубіжного досвіду дає змогу визначити вектори подальшого розвитку інституту медіації в Україні. Варто зазначити, що вивчення досвіду країн ЄС сприятиме у тому числі імплементації законодавства та матиме безпосередній вплив на євроінтеграцію.

Зарубіжні словники визначають медіацію як один із альтернативних способів вирішення спорів де третя незалежна особа (медіатор) всіма методами допомагає і сприяє сторонам під час конфлікту досягнути взаємо вигідного порозуміння між ними. Медіатор не має повноважень

на те, щоб змушувати сторони діяти відповідно до його настанов та укладати угоду. Основним тут залишається волевиявлення сторін [1, с. 344].

П. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» дає таке визначення цьому альтернативному способу вирішення спорів «позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2]. Третя, незаінтересована особа, пропонує сторонам варіант вирішення спору та існує вірогідність того, що сторони вирішать конфлікт та уникнуть судового розгляду.

Розвиток медіації в зарубіжних країнах

Країною, яка вперше вивела медіацію на законодавчий рівень, були Сполучені Штати Америки. Основним поштовхом до цього стали проблеми судової у 1970 роках, які не можна було вирішити ніяк, окрім запровадження додаткових способів вирішення конфліктів [3, с. 225–235]. Найбільше медіація застосовується у сфері економіки, політики та бізнесу, без неї тут не проходить майже жоден переговорний процес. Було створено Національний інститут вирішення конфліктів, який розробляє нові методи та шляхи вирішення спорів. Служби медіації є як державні, так, і приватні [4, с. 24]. Зараз у США лише 5% справ

доходять до судового розгляду, інші вирішують мирно, шляхом переговорів. Такий підхід має кращі результати за імперативний судовий, адже сторони вирішують конфлікт на взаємовигідних основах та порозумінні [4, с. 24]. Новий інститут повністю довів право на існування, тому з ХХ століття медіація, дещо в різних моделях, стає поширюватися у всьому світі.

Досвід США може бути корисним через те, що медіація стає домінуючим способом вирішення спорів у державі і розвивається така тенденція, як прагнення мирно вирішити спір і запобігти судовому розгляду. Суди існують лише для крайніх випадків, де сторонам важко досягти компромісу, складних справ тощо. В Україні існує проблема доступу до суду та переваженості судів, тому подальший розвиток інституту медіації вирішив би цю проблему [5].

Після США однією з перших країн, що почала розробляти свою модель медіації та шукати шляхи її впровадження у суспільство була Німеччина. Основний поштовх цьому дала соціально-економічна криза після Першої світової війни. Суди в країні були настільки завантажені кількістю справ різного рівня, що цю проблему потрібно було вирішувати швидко. Серед науковців починаються дискусії про необхідність створення додаткової процедури для вирішення конфліктів поза судовою гілкою влади. Після чого приймається низка нормативно-правових актів для сприяння вирішення конфліктів досудовим мирним шляхом. Припинила всі шляхи розвитку у цьому напрямі Друга світова війна, всі процедури позасудового вирішення спорів були скасовані [6].

У 1970-х роках в Німеччині нарешті повернулися до пошуку шляхів впровадження позасудових процедур вирішення спорів. Було розроблено низку нормативно-правових документів, створено спеціальні організації, серед яких (Bundesarbeitsgemeinschaft für Familienmediation (BAFM) та Німецька організація медіаторів (DGM). Згодом медіація набула законодавчого закріплення та почала застосовуватися у цивільних та комерційних справах [6].

Досвід Німеччини корисний нашій державі тим, що інститут медіації розвивався після війни, чітким та поетапним врегулюванням цієї правової процедури, розвитком об'єднань медіаторів. Як показав цей досвід, кризові ситуації слугують стимулом для розвитку різних способів альтернативного вирішення спорів.

У Франції медіація з'явилася у 1980-х роках завдяки місцевим прокурорам. Аналізуючи кримінальні справи того часу правоохоронці дійшли висновку, що дрібні правопорушення можна вирішувати шляхом примирення. Вони почали залучати авторитетних нейтральних осіб, які знали місцеве населення та не мали владних повноважень у якості посередників. Таким чином сторонам вдавалось вирішити конфлікти та дійти примирення через процедуру медіації [7].

Починаючи з 1992 року інститут медіації був закріплений на законодавчому рівні і в подальшому уточнювався та розширювався свої сфери впливу [7].

У Польщі процедура медіації застосовується майже у всіх галузях – цивільні, сімейні, господарські, кримінальні, податкові та трудові. Закону який регламентує процес немає, але прийнята велика кількість нормативно-правових актів, які підтверджують правову регламентацію цього інституту та закріплюють статус медіаторів [8]. Досвід Франції та Польщі доводить, що медіація може ефективно застосовуватися не тільки в приватноправових відносинах.

У 1995 році тут було створено Групу з впровадження медіації в Польщі. Ця організація займалася питаннями створення центрів медіації у всій країні та розробляла шляхи її інституціоналізації [9].

У 2000 році було створено Польський центр медіації, який займається координацією здійснення процедури

медіації та готує професійних спеціалістів у цій сфері діяльності [8]. Законом України «Про медіацію» також передбачені вимоги до медіаторів щодо проходження базової підготовки медіатора в Україні або за кордоном (ч. 1 ст. 9 цього закону) [2].

Розвиток медіації в Україні

Медіація почала розвиватися в Україні ще за часів Київської Русі. Існували такі процедури примирення як побратимство, замирення, хресне цілування [10, с. 46–47]. «У Запорізькій Січі важливі збори, військові ради відбувались у вигляді кола. Обговорення питань на колі тривало доти, доки громада не доходила консенсусу, прийнятного для всіх її членів» [10, с. 46–47]. На території України у ХVIII ст. діяло таке джерело права як «Права, за якими судиться малоросійський народ». У цій збірці було передбачено два види примирення: за посередництвом мирителів, обраних сторонами («полубовний суд») та без посередництва мирителів [10, с. 46].

«Медіація як спосіб вирішення конфліктів з'явилася в незалежній Україні лише у 90-х роках ХХ ст. Вперше запровадження медіації було здійснено недержавними організаціями, які з'явилися у 1994 році. У 1995–1997 роках у багатьох регіонах України перші організації почали впроваджувати медіацію для вирішення різних видів спорів: трудових, комерційних, споживачських, шкільних, сусідських тощо» [10, с. 47]. Також варто відзначити вагомий внесок міжнародних організацій, що надають гранти, у розвитку медіації за часів незалежності України (USAID та інші) [10, с. 47].

«У 2014 році група медіаторів створила Національну асоціацію медіаторів України, яка нині представляє інтереси медіаторської спільноти. Сьогодні можна говорити про близько 20 організацій медіаторів у різних регіонах країни» [10, с. 48]. Нині нашу державу очікує новий етап розвитку інституту медіації – запровадження можливості вирішення спорів онлайн і боротьба з викликами повномасштабного вторгнення.

Розвиток інституту онлайн-медіації

Також актуальним питанням нині в Україні є можливість проведення медіації онлайн. Нині законодавство нашої держави такої можливості не передбачає. Багато громадян України через бойові дії були вимушені виїхати закордон, відкрити бізнеси у країнах ЄС тощо.

Інститут онлайн-медіації почав активно розвиватися в країнах різних правових сімей ще за пандемії COVID-19. Як приклад, можемо навести Сінгапур. «Сінгапурський міжнародний центр медіації (SIMC) 18 травня 2020 року запустив протокол SIMC COVID-19, щоб надати підприємствам прискорений, економічний та ефективний шлях для вирішення будь-яких міжнародних комерційних суперечок протягом періоду пандемії COVID-19. Як зазначається в прес-релізі зазначеного протоколу на сайті SIMC, більшість медіацій проводиться протягом дня або двох. Успішний результат становить близько 80 відсотків» [11; 12, с. 158].

На нашу думку, онлайн-медіація є окремим етапом історичного розвитку цього інституту у світі. Саме ця можливість спростила би вирішення спорів для тих громадян України, що переїхали жити закордон, релокованих компаній та інших учасників правовідносин. «У результаті повномасштабного вторгнення РФ в Україну у нашому суспільстві збільшилась частка деяких категорій спорів. Серед них, наприклад, транскордонні сімейні спори, в яких обидві сторони – громадяни України. Передусім, медіація, зокрема і онлайн-медіація, видається доцільним способом вирішення таких категорій спорів. Також нині все більш актуальними стають спори, що пов'язані з військовою службою, мобілізацією тощо. У всіх цих сферах присутній високий рівень емоційної напруги. Для уникнення ескалацій, емоційного, психологічного навантаження на учасників конфлікту варто звернути увагу на медіацію як ефективну процедуру врегулювання конфліктів» [13].

Висновки. Повномасштабне вторгнення, перебування багатьох учасників правовідносин за межами України, перевантаженість судової системи та проблема доступу до суду нині є вагомими стимулами до подальшого розвитку інституту медіації в Україні. Зарубіжним досвідом, який варто запозичити Україні, є:

– тенденція до прагнення сторін вирішити спір без звернення до суду, функціонування судових інституцій переважно для крайніх випадків і складних спорів;

– постійний розвиток медіаторів як компетентних спеціалістів, а також організацій медіаторів;

– адаптація до специфіки конкретного виду спорів;

– реформування нормативно-правових актів та прописування чіткої процедури онлайн-медіації.

Такі кроки, на нашу думку, могли б вирішити проблему перевантаження судів, доступу громадян до правосуддя під час воєнного стану та сприяли б розвитку інституту медіації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубева Н. Ю. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів / Н. Ю. Голубева. Одеса: Фенікс, 2021. 344 с.
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51.
3. Кисельова Т.С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11–12. С. 225–235.
4. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право»; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 24 с.
5. Попков Д. Роздуми про оптимізацію функціонування судової системи: концептуалізація підходів VS рухи заради рухів. Судово-юридична газета, 22 серпня 2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/278845-rozdumi-pro-optimizatsiyu-funktsionuvannya-sudovoyi-sistemi-kontseptualizatsiya-pidkhodiv-vs-rukhi-zaradi-rukhiiv> (дата звернення: 14.10.2023).
6. Reinhold, K. (2015). O mediacji w Niemczech. *Yustitia*, 4(22)/2015. URL: <https://www.kwartalnikiustitia.pl/o-mediacji-w-niemczech,7958> (дата звернення: 14.10.2023).
7. Milburn P. Victim-Offender Mediation with Juveniles in Europe: The Situation in France // *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An Overview and Comparison of 15 Countries*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2005. P. 301–320.
8. Огляд світового досвіду запровадження інституту медіації в податковій правовідносині / за заг. ред. І.І. Подік. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. 58 с.
9. Кривачук Л.Ф. Розвиток інституту медіації в Польщі: генеза і досвід діяльності центрів. Демократичне врядування: науковий вісник. 2019. Вип. 2 (24). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26427/198737-arti-cletext-443946-1-10-20200319.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
10. Водоп'ян Т.В. До питання історії розвитку медіації в Україні. Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання. С. 45–48. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
11. Singapore Institute of Management Covid-19 Protocol 18th May 2020. URL: <https://www.mhscalgary.com/uploads/pGwjiOLv/SIMSMHSCOV19PROTOCOLS1.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
12. Бондарчук Н. В., Радченко О. Ю. Проведення медіації онлайн: міжнародний досвід та перспективи запровадження в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія Право. Випуск 75: Частина 3. С. 156–161.
13. Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку. Право – Justice. LB.ua. Дорослий погляд на світ. 4 вересня, 2023. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/573234_mediatsiya_ukraini_porozi_novogo.html (дата звернення: 14.10.2023).